

Leerdoelen

- Aan het eind van deze les ben ik globaal op de hoogte van de politieke situatie van de late middeleeuwen in Nederland;
- Aan het eind van deze les heb ik kennisgenomen van de literaire ontwikkelingen in de late middeleeuwen in de Lage Landen;
- Aan het eind van deze les weet ik wat een vita en hekeldicht is;
- Aan het eind van deze les heb ik kennisgenomen van maatschappijkritiek binnen twee werken van Jacob van Maerlant;
- Aan het eind van deze les kan ik reflecteren op wat ik geleerd heb.

Introductie

In *Een reis door het Apenland* (1788) leverde J.A. Schasz maatschappijkritiek. Dit deed hij door een imaginair reisverhaal uit te brengen met daarin dieren als personages.

J.A. Schasz was niet de eerste Nederlandse schrijver die kritiek uitte op de maatschappij en politiek. Al in de dertiende eeuw stonden twee schrijvers op om zich schriftelijk te beklagen over het machtssysteem en de leefstijl van de samenleving in die tijd.

Opdracht 1: Historisch kader late middeleeuwen

Het is tijd om wat kennis op te doen over de periode van de late middeleeuwen. Deze kennis heb je nodig om de lesstof (beter) te begrijpen.

Verdeel met elkaar onderstaande vier bronnen en vul de zinnen a t/m i aan:

Bron 1:

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/middeleeuwen/boekdrukkunst>

Bron 2:

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/middeleeuwen/verzamelhandschrift>

Bron 3:

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/middeleeuwen/hoe-komen-middeleeuwse-boeken-tot-stand>

Bron 4:

<https://www.literatuurgeschiedenis.org/middeleeuwen/zonder-geloof-vaart-niemand-wel>

Het leven van de middeleeuwse mens stond volledig in het teken van _____ (a). Velen kozen voor een leven in een _____ (b). In de middeleeuwen waren teksten vooral in het bezit van _____ (c). Wat een boek zo duur maakte, was _____ (d). Het gevolg van de komst van de boekdrukkunst in het jaar _____ (e), was dat _____ (f). Het boek dat als eerste werd gedrukt, was ... (g) in de plaats _____ (h). Daarna werden veel herdrukken gemaakt van bekende werken als _____ (i).

Informatie vooraf

Lees onderstaande informatie.

Van veel verhalen uit de middeleeuwen was niet bekend wie de schrijver was. Verhalen werden gezien als gemeenschapsgoed en het was daarom niet relevant wie het had geschreven. Daarnaast kon de inhoud van bepaalde werken worden opgevat als aanklacht tegen de heersende orde en levenswijze van (zogenaamde) vrome christenen.

Twee Nederlandstalige schrijvers uit de middeleeuwen die wel hun eigen naam onder hun werk zetten, zijn Jacob van Maerlant en Willem 'die Madocke makede' met respectievelijk *Der naturen bloeme* en *Van den vos Reynaerde*. Opvallend is dat beiden dieren tot spreekbuis voor maatschappijkritiek maakten, tot aan de hoogste kringen toe.

In deze eerste les over de middeleeuwen staat de schrijver Jacob van Maerlant (1230-1300) centraal.

Opdracht 1: Der naturen bloeme

1. Lees de webpagina over *Der naturen bloeme* op:
<https://www.literatuurgeschiedenis.org/teksten/der-naturen-bloeme>
<https://www.kb.nl/themas/middeleeuwen/der-naturen-bloeme-jacob-van-maerlant>
2. Schrijf in ca. 150 woorden op wat de belangrijkste kenmerken van dit werk zijn. Geef geen voorbeelden.

Opdracht 2: De onedele en edele valk

1. Wat betekent het woord 'edel' en 'nobil'? Geef ook twee synoniemen.
2. Lees fragment C, afkomstig uit *Der naturen bloeme* en geef antwoord op onderstaande vragen:
 - a. Met wie wordt de onedele valk vergeleken?
 - b. Waarvan beschuldigt Van Maerlant de onedele valk?
 - c. Wat wordt bedoeld met 'het vuile slijk der aarde'?
 - d. Hoe gedraagt een edele valk zich volgens Van Maerlant?
3. Schrijf in ca. 25 woorden op wat Van Maerlant volgens jou met deze tekst duidelijk wil maken.

Opdracht 3: De viervoeter pirander

1. Lees fragment D, afkomstig uit *Der naturen bloeme* en geef antwoord op onderstaande vragen:
 - a. Wie zal Van Maerlant bedoelen met 'hij'?
 - b. Wie zijn volgens Van Maerlant 'zij'?
 - c. Waarvan beschuldigt Van Maerlant deze 'hij' en 'zij'?
2. Schrijf in ca. 25 woorden op wat Van Maerlant volgens jou met deze tekst duidelijk wil maken.

Opdracht 4: Het waterdier de grananes

1. Lees fragment E, afkomstig uit *Der naturen bloeme* en geef antwoord op onderstaande vragen:
 - a. Wie wordt bedoeld met 'zij'?
 - b. Waarvan beschuldigt Van Maerlant deze 'zij'?
2. Schrijf in ca. 25 woorden op wat Van Maerlant volgens jou met deze tekst duidelijk wil maken.

Opdracht 5: Sinte Franciscus leven

De volgende vragen gaan over fragment F, een hertaling van Jacob van Maerlants werk: *Sinte Franciscus leven* uit ca. 1275.

1. Zoek op wat een 'vita' is en schrijf dit in het kort op. Zie: https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_02771.php
2. Zoek op wat een 'hekeldicht' is en schrijf dit in het kort op.

In deze tekst wordt het einde van de wereld aangekondigd, veroorzaakt door zedeloze leefstijl. Thema's die in deze tekst aan bod komen, zijn:

- eigenbelang en individualisme
- de waarheid/nepnieuws
- lichamelijk genot
- bezit en hebzucht

3. Markeer in fragment F **tekst A** de versregels waarin bovenstaande thema's terugkomen.
4. Fragment F **tekst B** is een bewerking van tekst A met daarin moderne thema's. Markeer in fragment F tekst B de versregels waarin twee moderne thema's terugkomen. Hoe zou je deze thema's kunnen noemen?

Opdracht 6: Afrondingsopdracht

Je hebt in de eerste twee lessen van deze lessenreeks kennisgenomen van het imaginaire reisverhaal *Een reis door het Apenland* uit 1788, een dierenverhaal waarin kritiek wordt geuit op de samenleving uit die tijd. Je gaat dat werk nu vergelijken met het werk van Jacob van Maerlant van deze les. Geef antwoord op onderstaande vragen.

1. Op welke manier wordt in de fragmenten uit *Der naturen bloeme* kritiek geuit op de middeleeuwse samenleving?
2. Op welke manier wordt in de proloog van *Sinte Franciscus leven* kritiek geuit op de middeleeuwse samenleving?
3. In hoeverre komen deze manieren overeen met of verschillen ze van de wijze waarop maatschappijkritiek in *Een reis door het Apenland* wordt gegeven? Licht je antwoord toe.

Opdracht 7: Reflectie

Beantwoord de volgende vragen individueel:

- Wat heb je geleerd deze les? Noem drie dingen.
- Wat neem je mee naar de volgende les? Noem twee dingen.
- Wat moeten klasgenoten weten over deze les? Antwoord in één hele zin.

Leerdoelen

- Aan het eind van deze les heb ik kennisgenomen van maatschappijkritiek binnen het werk *Van den vos Reynaerde* van Willem 'die Madocke made';
- Aan het eind van deze les kan ik overeenkomsten en verschillen benoemen tussen het werk van Jacob van Maerlant, Willem en J.A. Schasz.

Introductie

In les 3 over de middeleeuwen heb je ontdekt dat de schrijver Jacob van Maerlant in zijn werk zijn kritiek op de heersende macht en samenleving liet doorschemeren.

De wat mysterieuze schrijver genaamd Willem maakte ook in zijn werk duidelijk dat er van alles mis was met onder andere de verschillende standen (geestelijkheid, adel, boeren). Dit deed hij in zijn werk genaamd *Van den vos Reynaerde* dat hij omstreeks 1260 moet hebben gedicht. Het was een heel populaire tekst: dat bewijst onder meer het feit dat er kort daarna van de Nederlandstalige tekst een Latijnse vertaling is gemaakt.

In deze tweede les over de middeleeuwen, staat de schrijver Willem centraal.

Opdracht 1: De dichter Willem 'die Madocke made'

Lees de tekst over de schrijver Willem op <https://www.literatuurgeschiedenis.org/teksten/van-den-vos-reynaerde>, bekijk de Schooltv-video aandachtig en schrijf in het kort op wat bekend is over de schrijver van *Van den vos Reynaerde*.

Opdracht 2: Luisteropdracht samenvatting

Bekijk een samenvatting van dit verhaal op: <https://www.youtube.com/watch?v=DunsBdoquvo> en geef antwoord op onderstaande vragen:

- Dit verhaal speelt zich af aan het hof van koning Nobel. Wat betekent 'nobel'?
- Koning Nobel daagt Reynaert voor het hof. Wat betekent dit?
- 'Tibeert de kater vindt in de schuur geen vette muizen, maar de pastoor en zijn vrouw.' Wat is hier opmerkelijk aan?
- Wat is de reden dat koning Nobel Reynaerts onwaarschijnlijke verhaal over een aanslag op hem gelooft?
- Wie zijn volgens jou de winnaars en verliezers in dit verhaal?

Opdracht 3: Spot en kritiek

Geef antwoord op onderstaande vragen.

1. Welke les kun je uit *Van den vos Reynaerde* trekken, oftewel wat is de 'boodschap' van het verhaal?
2. Wat zouden redenen kunnen zijn voor de dichter Willem om voor een dierenverhaal te kiezen?

In de volgende opdrachten ga je bekijken wie zich in de middeleeuwen aangesproken zouden kunnen voelen door het verhaal, doordat zij bespot en bekritiseerd worden.

Opdracht 4: Tibeerts sprong in het nauw

Lees fragment G in de bijlage. Dit is een moderne bewerking van *Van den vos Reynaerde*¹.

Lees daarna de informatie op: <https://historiek.net/celibaat-geschiedenis-huwelijk/76818/>

- a. Wie wordt in fragment G bespot? Tot welke maatschappelijke stand hoort hij?
- b. Welke kritiek wordt geuit? Noem drie zaken.
- c. Zoek op wat de betekenis is van de naam van de vrouw van meneer pastoor en leg uit waarom Willem haar die naam heeft gegeven.

Opdracht 5: Koning en koningin

Lees fragment H in de bijlage. Dit is ook een fragment uit een moderne bewerking van *Van den vos Reynaerde*.

Kijk daarna nog eens naar onderstaande thema's die in middeleeuwen les 3 (Jacob van Maerlant) opdracht 5 aan bod gekomen zijn:

- eigenbelang en individualisme
- de waarheid/nepnieuws
- lichamenteel genot
- bezit en hebzucht

In dit fragment richt de spot zich tot de adel.

- a. Wie worden in de tekst bekritiseerd?
- b. Welke twee thema's in bovenstaande rij komen óók in dit fragment terug? Licht je antwoord toe.
- c. Kijk naar je antwoord op vraag b van opdracht 2. In hoeverre past de betekenis van 'nobel' bij het gedrag van koning Nobel? Licht je antwoord toe.

¹ Meinderts, K. (2018). *De schelmenstreken van Reinaert de Vos*. Hoogland & van Klaveren.

Opdracht 6: Afrondingsopdracht

Je hebt in vier lessen kennisgenomen van de maatschappijkritiek binnen het werk van J.A. Schasz, Jacob van Maerlant en Willem 'die Madocke makede'.

Neem onderstaande tabel over en vul in wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen de besproken passages uit het werk van Jacob van Maerlant, Willem en J.A. Schasz.

	Overeenkomst Van Maerlant – Willem – J.A. Schasz.	Vershil Van Maerlant – Willem – J.A. Schasz.
Wordt maatschappijkritiek gegeven?	ja/nee	ja/nee
Wie/wat zijn de opgevoerde personages?	mensen/dieren/anders...	mensen/dieren/anders...
Wie wordt/worden bespot?		
Thema's die aan bod komen		

Opdracht 7: Reflectie

Beantwoord de volgende vragen individueel:

- Wat heb je geleerd deze les? Noem drie dingen.
- Wat neem je mee naar de volgende les? Noem twee dingen.
- Wat moeten klasgenoten weten over deze les? Antwoord in één hele zin.

Fragment C - De onedele en edele valk

De onedele valk, begrijp dat goed, staat voor de levenswijze van onedele heren. Als zo'n heer erachter komt dat zijn onderdanen tegen de wet hebben gehandeld, laat hij ze vrijuitgaan tegen betaling. Dat kost hem zijn naam van eer, omdat hij het vuile slijk der aarde boven alles stelt en bemint.

De edele valk doet dat echter niet; hij grijpt de schurken en maakt hen onschadelijk. Hij behandelt iedereen volgens de wetten die in zijn omgeving gelden.

Bron: [Jacob van Maerlant, Der naturen bloeme · dbnl](#) (r. 1477-1488)

Fragment D - De viervoeter pirander

Als hij opgewekt is, zijn zij dat ook; ze volgen hem in alles, wat hij maar doet; en dat ze dat nooit inzien, daarin zit de rampzaligheid van zulke heren.

Zulke vleiers zijn haast niet te ontmaskeren.

Bron: F.P. van Oostrom, [Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300 · dbnl](#) (p. 505)

Fragment E - Het waterdier de grananes

Zij gaat er voor haar plezier op uit, terwijl hij op de jongen past tot ze voldoende sterk zijn; eerder laat hij hen niet in de steek.

Het is terecht dat iedere vader erop toeziet dat zijn kinderen krijgen wat ze nodig hebben totdat ze voor zichzelf kunnen zorgen.

Bron: F.P. van Oostrom, [Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300 · dbnl](#) (p. 505)

Fragment F - Sinte Franciscus leven

Ook in *Sinte Franciscus leven* weet Van Maerlant zijn kritiek concreet en frontaal te geven. Hij richt zich in onderstaand stuk, uit de proloog, tot de geestelijken en monniken. Zulke onverbloemde kerkkritiek in het Nederlands was ongehoord en ongeschreven. Hiermee was Jacob van Maerlant Nederlands eerste hekeldichter.

Tekst A	Tekst B
<p>Dese werelt trect ten ende, Als mi dinct, met groter scende Na dat ons die apostel seget Daer dit dus in gescreven leget Inden laetsten tiden sullen Die lieden also verdullen Dat si sullen hem selven minnen Ende el niet souken danne winnen, Ende hem van der waerheit keren Ende boerden ende favelen leren. Nu merct alle ende verstaet Of dus in de werelt niet gaet: Twee dinghen minnen wi alre meest Entat leert ons die quade geest, Dats ons vleesch ende ons goet Wel gecleet ende wel ghescoet, Wel eten, drinken, zochte slapen Dit minnen leke metten papen. Dus minnen wi ons selven dan. Wie es hi nu, wijf of man, Hine aventuert nu metter spoet Sine edele ziele om taerdsche goet, Ja, ghierichede wast so zere Dat winnen gaet vor alle ere; Want arem man heet emmer sod.</p>	<p>Onze wereld trekt haar einde tegemoet, Dat lijkt me klaar, met zoveel tegenspoed. De bijbel voorspelde het al lang geleden - het staat geschreven, is dus onomstreden: als we het einde der tijden mee gaan maken, zullen de mensen zodanig verwaasd raken dat zij alleen nog maar om zichzelf geven, naar eigen voordeel en winst streven. Wat waar is kan ze evenmin iets schelen - zie Netflix, nepnieuws, games die ze spelen! Ga zelf maar na hoe het ervoor staat, of het er in de wereld zo aan toe gaat. Twee dingen koesteren wij het meest onder invloed van Satans kwade geest: de staat van ons lijf en van ons bezit. Kleren, schoenen - laatste mode, juiste fit! - lekker eten, drinken, slapen een gat in de dag: daarvan houden de mensen van elke slag! Van onszelf houden wij dus met name. Man of vrouw, heer of dame, wie zet er niet eeuwig op het spel voor rijkdom ziel en zaligheid? Jawel, hebzucht grijpt gretig om zich heen, eigen gewin staat, vóór eer, op één: zonder bezit is een mens een zot.</p>

Fragment G - Mijnheer Pastoor

Waarin Reinaert de Vos zijn vriend Tibeert de Kater trakteert op muizen

In een maanverlichte nacht leidde Reinaert de Vos zijn vriend Tibeert de Kater naar het Beloofde Muizenland: de voorraadschuur van mijnheer pastoor. 'We zijn er bijna', zei Reinaert en hij wees op een kerk in de verte. 'In de pastorie ernaast woont meneer pastoor met Julocke, zijn huishoudster. Samen met hun zoon Martinet. Da's een kwaaië, daar moet je voor oppassen.' Na een half uurtje stonden ze in de tuin van de pastorie. Kun je ze horen, de muizen?' vroeg Reinaert. Tibeert spitste zijn oren en warem-pel, hij hoorde piepen, maar kwam dat wel uit de schuur? Het leek eerder vanuit de pastorie te komen, van de slaapkamer van meneer pastoor. Die man dan weleens een nieuw bed aanschaffen. Of stil liggen. Reinaert wees op een gat in de grond dat uitkwam in de voorraadschuur. Hij had het gat gisteren zelf gegraven om de haan van mijnheer pastoor een koppie kleiner te kunnen maken, de haan die nu thuis bij hem in de pan lag te pruttelen. 'Kruip er maar in, Tibeert', zei Reinaert. 'Dan hou ik buiten de wacht.' Tibeert dook het gat in, kwam omhoog in de schuur en trapte met open ogen in de vossenklem die Martinet voor Reinaert had neergezet. 'Auw! Auw! Mijn klauw!' gilde hij. 'Smaakt het, Tibeert?' vroeg Reinaert, die het antwoord niet afwachtte. Martinet kwam aangerend, zwaaiend met een knuppel. In de veronderstelling dat hij Reinaert gevangen had, sloeg Martinet de ongelukkige kater waar hij hem maar kon raken. Een paar tellen later kwamen ook meneer pastoor en Julocke de schuur binnen, in hun blootje. Tibeert keek omhoog naar het klokkenspel van mijnheer pastoor en haalde met zijn vrije poot vlijmscherp uit. De pastoor vloekte alle heiligen uit de hemel. 'Wil je dat nooit meer doen!' riep Julocke tegen Tibeert. 'Straks heb ik niks meer aan mijnheer pastoor!' Ze greep de bezem, stooft op Tibeert af en trakteerde hem op een regen van slagen op zijn toch al pijnlijke lijf.

Fragment H - Vrijspraak

Waarin Reinaert de Vos weigert te vertellen waar hij de schat heeft verstopt.

Toen Reinaerts vader erachter kwam dat zijn schat was gestolen, was hij zo woedend geworden dat hij zich aan de eerste de beste boom had opgehangen. 'Ik kon er niet rouwig om zijn, majesteit,' zei Reinaert. 'Mijn vader was nou niet bepaald een voorbeeld voor me geweest. Maar ach, ik heb er een mooie erfenis aan overgehouden: de schat van wijlen Koning Ermenrijk!' Koning Nobel geloofde er geen letter van en vroeg Reinaert waar hij de schat dan had verstopt. 'Hoe durft u dát te vragen!' zei Reinaert verontwaardigd, waarna hij zich tot Hare Majesteit de Koningin richtte: 'De samenzweerdere gaan vrijuit en ik die uw heer en echtgenoot het leven heb gerd, hang straks als voer voor de kraaien aan de galg! En dan zou ik moeten vertellen waar de schat ligt? Mooi niet!'. Hare Majesteit de Koningin, gevoelig voor Reinaerts woorden, nam het voor hem op. 'Reinaert is een held', sprak ze tot haar heer en echtgenoot. 'Vergeet hem voor alles wat hij heeft gedaan.' 'Hij bluft,' zei de koning. 'Er is helemaal geen schat. Reinaert is een aartsleugenaar. Hij moet hangen.' 'Maar ik heb de namen genoemd van mijn familie', zei Reinaert. 'Van mijn oom en mijn neef en die van mijn bloedeigen vader!' Waarom hen erbij lappen? Als het allemaal niet waar was, had ik toch wel andere namen genoemd, die van Cantecleer bijvoorbeeld, of Courtois?' 'Precies!' zei de koningin tegen haar man. 'Ik geloof hem en vraag u: laat hem vrij!' Koning Nobel schudde zijn manen om zoveel naïviteit. 'Ik ben bang dat ik hier heel vaan spijt van ga krijgen,' zei hij, 'maar ik zal naar je luisteren, vrouw. Uit liefde, enkel uit liefde!' Reinaert maakte een diepe buiging. 'God zal u en uw vrouw in het hiernamaals rijkelijk belonen, majesteit,' zei hij, 'en namens Hem die hemel en aarde gemaakt heeft, schenk ik u alvast een voorschot: de schat van Ermenrijk.'